

VU Research Portal

"Burgemeester Bloem en het dialect van Oudshoorn"

Noordegraaf, J.

published in

De Viersprong, uitgave van de Historische Vereniging voor Alphen aan den Rijn en omstreken
1988

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Noordegraaf, J. (1988). "Burgemeester Bloem en het dialect van Oudshoorn". *De Viersprong, uitgave van de Historische Vereniging voor Alphen aan den Rijn en omstreken*, 12, 3-9.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

BURGEMEESTER BLOEM EN HET DIALEKT VAN OUDSHOORN

Jan Noordegraaf

Inleiding

In het laatste kwart van de vorige eeuw bloeide in heel Europa de belangstelling voor de dialecten op. In verscheidene landen ging men zich intensief bezighouden met het wetenschappelijk bestuderen van dialecten. Nu was er al geruime tijd aan dialectstudie gedaan, maar pas in de jaren zeventig lukte het om dialectonderzoek op wat grotere schaal te organiseren. In Nederland gebeurde dat in 1879. Toen schreef het Aardrijkskundig Genootschap op initiatief van de Leidse professor H. Kern (1833-1917) een dialectenquête uit nadat vroegere pogingen daartoe door andere instellingen waren mislukt. Een commissie onder voorzitterschap van Kern verstuurde in de tweede helft van dat jaar vragenlijsten naar een groot aantal plaatsen in Nederland. Voor 212 streken of plaatsen in ons land kreeg men zo gegevens over het dialect dat daar gesproken werd. Het was de bedoeling een ‘linguistische kaart’ te maken ‘waarop het geheel der verschillende in ons vaderland gesproken tongvallen zoo nauwkeurig als mogelijk’ zou worden aangegeven. Door allerlei omstandigheden is de commissie er nooit in geslaagd om met concrete resultaten te voorschijn te komen. Het materiaal bleef onbewerkt liggen.¹

De enquête van 1895

In 1892 kreeg de neerlandicus Jan te Winkel (1847-1927), in dat jaar hoogleraar geworden aan de Universiteit van Amsterdam, het verzoek om eens te kijken of er iets met het in 1879 binnengekomen materiaal kon worden gedaan. Na bestudering ervan vond Te Winkel dat de verzamelde bouwstoffen niet toereikend waren om tot wetenschappelijk verantwoorde resultaten te komen. Daarop besloot het bestuur van het Aardrijkskundig Genootschap een nieuwe commissie in te stellen, die ‘de verdere voorbereiding met kracht ter hand zal nemen’. Ook Te Winkel werd lid van deze commissie, die in 1894 een tweede aanvullende enquête organiseerde. Een door Te Winkel ontworpen vragenlijst werd aan talrijke nieuwe medewerkers toegezonden. Zo kwam informatie beschikbaar voor 171 plaatsen waarvan de ‘tongval’ nog niet beschreven was in de vorige vragenlijst. En onder die plaatsen treffen we ook Oudshoorn aan, thans deel van de gemeente Alphen aan den Rijn, met de vermelding dat de opgave ‘ook Alfen en Aarlanderveen’ betreft. Voor Aarlanderveen is er ook een aparte vragenlijst ingevuld, en wel door D.A. Sloos. Die lijst laat ik nu buiten beschouwing en ik concentreer me verder op de Oudshoornse lijst. [4]

Burgemeester Bloem als dialektmedewerker

Enige tijd geleden vond ik in het archief-Te Winkel twee briefjes die direkt te maken hebben met het invullen van de Oudshoornse lijst.² Het eerste is gericht aan de secretaris van de commissie, de neerlandicus Dr. J.W. Muller (1858-1945), toentertijd in Leiden werkzaam als redacteur van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (later zou hij hoogleraar worden, eerst in Utrecht, tenslotte in Leiden). Met name Muller heeft zich ingespannen om overal in het land informanten op te sporen, dat wil zeggen mensen die de lijst konden en wilden invullen. Vanaf januari 1895 werden de vragenlijsten rondgestuurd. Een van degenen die een vragenlijst ontvingen, was de Oudshoornse burgemeester Jacobus Willem Cornelis Bloem (1857-1922), de vader van de dichter J.C. Bloem (1887-1966). Niet lang daarvoor was hij schriftelijk benaderd met het verzoek om mee te werken.

Op 15 december 1894 schreef Bloem aan Muller het volgende briefje:

Weledelzeergeleerde Heer
Dr. J.W. Muller te Leiden

Naar aanleiding der circulaire mij namens het Aardrijkskundig Genootschap door Uw Commissie gezonden, inzake de te ontwerpen taalkaart van ons vaderland, heb ik de eer U mede te deelen dat ik volgaarne bereid ben, voorzoover ik vermag, mijn medewerking te verlenen.

Met de meeste hoogachting

Uw dw. dr.
J.W.C. Bloem
B.v.O.

Het kostte Bloem meer dan een half jaar voordat hij de hele lijst voor 'Oudshoorn, Alfen en Aarlanderveen' naar behoren had afgewerkt. Op 26 juli 1895 stuurde hij de lijst ingevuld en wel aan het adres van de Amsterdamse hoogleraar, Prinsengracht 377. Het begeleidende briefje luidde als volgt:

Hooggeleerde Heer!

In voldoening aan de tot mij gerichte uitnodiging tot invulling eener vragenlijst ten behoeve der taalkaart voor ons vaderland [5] heb ik de eer UHGel. hierbij beleefd de vragenlijst te retourneren, [?] zoveel mogelijk door mij ingevuld.

Ik teeken hierbij aan dat daar waar geen beantwoording der gestelde vraag wordt gevonden, voor beantwoording geen grond aanwezig was.

Onder aanbieding mijner beleefde verontschuldigen wegens de vertraagde inzending der vragenlijst heb ik de eer mij te teekenen, met de meest achting,
Hooggeleerde Hr.

Uw dienstw. dr.
J.W.C. Bloem

Burgemeester J.W.C. Bloem

[6]

Oudshoorns anno 1895

Wat had Bloem nu eigenlijk moeten invullen? De door Te Winkel opgestelde vragenlijst bestond uit twee gedeelten. Allereerst moest een aantal algemeen Nederlandse woorden vertaald worden in dialect (A); vervolgens werd gevraagd aan te geven welke woorden er voor een bepaalde zaak gebruikt werden (B). Ik zal hier niet proberen de vraag te beantwoorden hoe men zo'n negentig jaar geleden in Oudshoorn praatte: de vragenlijst is op zich bescheiden qua omvang, en bovendien sloeg Bloem nogal wat woorden en vragen over. Hieronder laat ik een selectie uit de door hem onder A opgeschreven Oudshoornse woorden volgen, zodat duidelijk wordt op welke wijze het Oudshoorns verschilde van de standaardtaal. Links staan de algemeen Nederlandse woorden, rechts de Oudshoornse 'vertalingen' ervan.

Naam der plaats of der plaatsen waarvoor de opgave geldt:

Vudohorn ¹⁷⁵ - ¹⁷⁶ Alfen - ¹⁷⁸ Aarden
deroer (haag, lade)

Naam en geboorteplaats van dengene die de lijst heeft ingevuld:

Bloem, Jacobus Willem Cornelis
geboorteplaats: Amsterdam
Burgemeester van Vudohorn

A. Woorden ter vertaling:

schaap, schapen, schaapje.
draad, draden, draadje.
straat, straten, straatje.
(hoofd)haar, (hoofd)haren.
jaar, jaren, jaartje, jarig.
zalig, laag, laagste.
staan, laten wij gaan, hij gaat, wij gaan, hij staat.
slapen, heeft geslapen, slaperig.
wij namen, kwamen, spraken.
wij gaven, wij aten.
dagen (mv. van dag), slagen (mv. van slag).
zaak, zaken, zaakje, lade.
haan, haantje, vader, haver.
aan, twaalf, haard, staart.
dragen, hij draagt, gedragen, geslagen.
vragen, hij vraagt, gevraagd.
dag, dagje, man, mannetje.
hand, handje, handen, gans, ganzen.

Schape
drade of draaije
strate
hare
jare
late
ik heeft en hij heb geslape
wij namen - kwammen - spraken
wij gaven wij atte
dage - slaag - slage
lade - la of laai
staart
gedrag - goe - boeg
vraag - gevraagd
daande

Het eerste blad van de door burgemeester J.W.C. Bloem ingevulde vragenlijst

schapen: schape;
draden: drade of draaije;
straten: strate;
(hoofd)haren: hare;
jaren: jare;
laten: late;
heeft geslapen: ik heeft en hij heb geslape;
wij namen, kwamen, spraken: wij [7] namme, kwamme, sprake;
wij gaven, wij aten: wij gave, wij atte;
dagen (meervoud van dag): dage;
slagen (meervoud van slag): slage;
zaken: zake;
lade: la of laai;

staart: start;
 gedragen: gedroege;
 geslagen: gesloege;
 vragen, gevraagd: vrage, gevroege;
 dagje: daagje;
 handen: hande;
 ganzen: ganze;
 lammeren: lamme of lammere;
 stappen: stappe;
 zij straffen, wasschen: zij straffe, wassche;
 vallen: valle;
 vangen: vange;
 hij bracht: hij brocht;
 gebracht: gebrocht;
 vleesch: vlees;
 teen: toon of teen – teeje;
 zeven: zeuve;
 veel: veeil of veul;
 mensch: mens;
 erwt, verf: urt, urte, vurf;
 hij schied (*of* scheidde?), hiet (*of* heette): scheidde, hij hiet, hiette, geheette;
 hij hielp, zij hielpen, hij stierf, zij stierven: hij hieulp, zij hieulpe, sturf, sturve;
 schip: skip;
 visch: vis;
 kinderen: kindere;
 hij ving: hij vong;
 schoon, rode kool: skooen, rooije kooel;
 groot, boos, poos, poosje: grooet, booës, pooës, poosie;
 oogje: oogie;
 stooten: stooete;
 zoon, zonen, zontje, koning: zeun, zeune, zeuntje, keuning;
 zomer: zeumer;
 komen, gekomen, genomen: komme, gekomme, genomme;
 zorg, zorgen, morgen: zurg, zurge, murge of morge;
 gestorven: gesturve;
 hij borg, wij borgen, geborgen: hij burg, wij burge, geburge;
 duwen, kluwen (*of* kloen?): douwe, kluwe of kloen;
 zeug, bleu (*of* bloo, bloode?): zog of zogge, bloo;
 veulen: vulle;
 moeder, goede, moede: moeder, ook poe; goeie, moei;
 hoeden (*meervoud* van hoed): hoeije;
 bloem, bloemen, bloempje: blom, blomme, blommetje of blompje;
 verdoemen: verdomme;
 rein, klein, heilig, mei: rain, klain, hailig, mai;
 beide, leiden, scheiden, meid, gezeid: baide, laide, schaide, maid, gezegd en gezaid;
 wij, hij, zij: wai, hai, zai;
 vrij, vrijen (werkwoord), wijd, wijn: vrai, vraise, waide, wain;

wijs, ijzer, rijk, lijf: wais, aizer, raik, laif;
vijf, wijf, twijfelen, blijven, pijp: vaif, waif, blaif, paip, (twijfelen zelden gebruikt);
gooien: gooien wordt in de verleden tijd goei;
duizend: duzend;
muisje: muisie;
huisje: huisie.

Ik ga nu over naar B, de ‘vragen ter beantwoording’. In deze rubriek werd een zestal vragen gesteld. De eerste was, met welk voornaamwoord men z’n kinderen of gelijken aansprak. Volgens Bloem was dat met ‘jai’ en ‘jullie’. De tweede vraag ging over de vierde naamval van het persoonlijk voornaamwoord van de tweede persoon: ‘je, u, jullie, u’, aldus Bloem. Het bezittelijk voornaamwoord van de tweede persoon luidde ‘jouw, jullie en uw’. Vervolgens werd geïnformeerd naar het woord zich en de vormen daarvan. Bloem noteerde dat voor zich ‘zain’ werd gebruikt; de bijbehorende meervoudsvormen waren: ‘zijn of zen aige of der aige’ [8]; dit laatste ook in het meervoud. ‘zijn de volgende woorden bij het volk in gebruik? zoo niet, wat zegt men dan voor hetzelfde begrip?’, luidde vraag vijf. Een aantal woorden werd in Oudshoorn niet gebruikt. Wat de andere betreft noteerde Bloem onder meer het volgende: bruiloft werd ‘brulleft’; ‘babbelen’ en ‘kwebbelen’ bleken beide in gebruik voor babbelen. In plaats van knaap zei men ‘jong’. ‘Raituig’ en ‘wagen’ gebruikte men voor rijtuig, ‘hij sting’ voor hij stond, ‘blaischap’ voor pret, ‘vraie’ voor vrijen en voor wandelen werd ‘kuiere’ gebruikt.

De zesde en laatste vraag was erop gericht te weten welke van een aantal gelijkbetekenende woorden ‘bij het volk’ het meest in gebruik waren. Van de door Bloem vermelde woorden noem ik hieronder de meest karakteristieke, met het woord uit de standaardtaal er tussen haakjes achter.

vader en pa (vader);
moeder en moeke, ook poe (moeder);
maissie (meisje);
stier en bul (stier);
zog (zeug);
druppel, soms durpel (drempel);
leer (ladder);
mand en ben (mand);
vlonder, ook wel plank (vlonder);
kersemis (kerstmis);
zoen, zoene (kus, kussen);
niks (niets);
vaak en druk (dikwijls).

Op de ruimte, die op het formulier was opengelaten voor ‘Aanteekeningen’, maakte Bloem tenslotte de volgende drie opmerkingen inzake het dialect van Oudshoorn:

– de *ee* gevolgd van *l* wordt in woorden als heel, veel, deel, meel enzovoort, uitgesproken ongeveer als de *l* in ’t woord kerel, maar gevolgd van een korte *i* klank.

- de *n* aan 't eind der werkwoorden, en als meervoudsuitgang hoort men slechts wanneer 't volgende woord met een klinker begint. Eindigt een woord op en begint 't volgende met een klinker dan wordt er bijna altijd een *n* tusschen gehoord.
- de zachte en scherpe *o* worden gelijk uitgesproken, behalve dat in sommige woorden beide klanken zeer onzuiver zijn alsof er een toonlooze *u* achter staat, waardoor de *o*-klank zeer gewijzigd wordt.

Uit deze aantekeningen kunnen we in elk geval opmaken, dat het verschil tussen de 'zachte' en de 'scherpe' korte *o* (vergelijk respectievelijk *bot* met *bod*) in het Oudshoorns weggevalen was en dat de *n* aan het eind van de werkwoorden en als meervoudsuitgang alleen nog in speciale gevallen werd uitgesproken, een verschijnsel dat elke Hollander kent.

Slot

Wat is er gebeurd met de vragenlijsten die Bloem en andere medewerkers hadden ingevuld? Ze zijn maar gedeeltelijk gebruikt. Want al was Jan te Winkel een geleerde met een buitengewone werkkraft, ook hij bleek niet in staat datgene tot stand te brengen wat hij van plan was. Zijn boek *De Noordnederlandsche tongvallen. Atlas van taalkaarten met tekst* (Leiden 1899-1901) bevatte maar twee van de veertien taalkundige kaarten die hij had willen publiceren, en een vervolg is nooit verschenen. Niettemin wordt algemeen erkend dat hij voortreffelijk pionierswerk heeft gedaan. Maar zonder medewerkers als de Oudshoornse burgemeester Bloem had zijn boek nooit geschreven kunnen worden.

Tenslotte nog dit. Of er in de afgelopen negentig jaar veel veranderd is in het Oudshoorns en Alphens dialect, weet ik niet. In het algemeen moeten we trouwens voorzichtig zijn om iets 'Oudshoorns' of 'Alfens' te noemen wat in feite gewoon algemeen Zuidhollands is. Misschien dat een oudere plaatsgenoot bij gelegenheid daarover z'n licht nog eens wil laten schijnen.³

Noten

1. Voor het wel en wee van de enquête zie mijn artikel "Eene linguistische kaart van Nederland". Rondom de dialektenquête van 1879', in: Marinel Gerritsen, red., *Taalverandering in Nederlandse dialecten. Honderd jaar dialektvragenlijsten 1879-1979*. Muiderberg 1979, 36-51.
2. Het archief van Jan te Winkel, die werkelijk alles bewaarde wat los en vast zat, bevindt zich tegenwoordig in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag.
3. Met dank aan mevrouw Dr. Marinel Gerritsen van het P.J. Meertens-Instituut voor Dialectologie, Volkskunde en Naamkunde te Amsterdam, die zo vriendelijk was mij de door Bloem ingevulde lijst ter inzage te geven.